

Aś – mieszcowa, o Jūs – przyjeźny: identiteto ribos brėžimas Šalčininkų rajone

Vidmantas Vyšniauskas

Vytauto Didžiojo universiteto Sociologijos katedra
Department of Sociology at Vytautas Magnus University
vysniauskasvi@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9334-8716>

Santrauka. Šiame straipsnyje siekiu iširti, kaip Šalčininkų rajone gyvenantys ir vietiniais save identifikuojantys žmonės suvokia identiteto ribą tarp vietinių ir arvažiavusiųjų. Remiantis biografiniais interviu, surinktais etnografinio tyrimo metu, parodoma, kad istorinės aplinkybės ir dažna valstybinės priklausomybės kaita turėjo įtakos žmonių skirstymuisi į vietinius ir arvažiavusiuosius. Atskleidžiama, kaip skirtingų kartų žmonės, gyvenantys Šalčininkų rajone, supranta šį skirstymą.

Pagrindiniai žodžiai: vietinis, nevietinis, lenkai, identitetas, Šalčininkų rajonas.

I – mieszcowa, You – przyjeźny: Drawing the Boundary of Identity in Šalčininkai District

Summary. In this article, I seek to investigate how people living in the Šalčininkai district perceive the cultural boundary between *locals* and *newcomers*. Based on biographical interviews collected during the ethnographic field research, I argue that historical circumstances and frequent changes in state affiliation have influenced the drawing of the cultural boundary between locals and newcomers. In the article, I present how this division is understood by people of different generations living in the Šalčininkai district.

The cultural boundary between locals and newcomers is very important to the oldest generation (born before World War II). People who grew up during Soviet times understand this boundary and its significance, but pay less attention to it. The youngest generation (people born around 1990) perceive this cultural boundary as a useless remnant of the past and want to distance themselves from it.

Keywords: local, non-local, Poles, identity, Šalčininkai district.

Įvadas

Šalčininkų rajonas neretai įvardijamas kaip kultūriškai ir ekonomiškai nutolęs nuo Lietuvos (Daukšas 2008; 61). Buvimas paribio teritorija, kurioje susiliečia baltų ir slavų kultūros, katalikybės ir stačiatikybės religijos (Greimas, Žukas 1993; 117), lėmė sudėtingą XX a. istoriją – dabartinė Šalčininkų rajono teritorija kelis kartus buvo įjungta į skirtingas valstybes (buvo

Received: 23/07/2020. Accepted: 21/12/2020.

Copyright © 2020 Vidmantas Vyšniauskas. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Rusijos, Lenkijos, Lietuvos priklausomybėje). Kaip pažymi šio regiono tyrinėtojai, „gyventojai šį regioną mato kaip savitą lyginant su likusia Lietuvos dalimi“ (Marcinkevičius 2016; 7). Šis rajonas pasižymi kitokia etnine gyventojų sudėtimi nei likę Lietuvos Respublikos rajonai, jame aiškiai dominuoja lenkais save laikantys žmonės.

Ligšioliniai tyrimai rodo, kad šiame rajone yra svarbu ne tik etninių grupių ir kultūrų įvairovė, bet ir tarp etninių grupių (lenkų, rusų, baltarusių, netgi lietuvių) paplitęs suvokimas apie žmonių skirstymą į *vietinius* ir *nevietinius* (Korzeniewska 2013). Ten gyvenančiųjų požiūriu Šalčininkų rajono žmonės galima skirstyti į vietinius lenkus, vietinius baltarusius arba tiesiog vietinius, iš vienos pusės, ir atvažiavusiuosius (papr.¹ *priezdžy*) lenkus, baltarusius, lietuvius ir kitų tautybių žmones, iš kitos pusės. Viena vertus, ši skirtis tarp vietinių ir atvažiavusiųjų yra įdomus kultūrinis reiškinys, dominantis kultūros antropologus, apie kurį vis dar turime nepakankamai informacijos. Kita vertus, yra svarbu suprasti vietinių žmonių pasaulėvaizdį norint puoselėti Lietuvos visuomenės sutelktumą. Būtina prisiminti, kad egzistuojantys kultūriniai skirtumai gali išaugti į susipriešinimą Lietuvos valstybės ir visuomenės viduje. Užtenka prisiminti 1989 m. įvykius, kai būtent Šalčininkų rajono gyventojai aktyviai rėmė mėginimą sukurti lenkų dominuojamą autonominę sritį. Nors prieš tris dešimtmečius kilusius nesutarimus pavyko išspręsti taikiai, kultūriniai skirtumai, tam tikras nepasitikėjimas atvažiavusiais ar kitose Lietuvos vietose gyvenančiais žmonėmis vis dar yra jaučiami. Šis straipsnis turėtų padėti geriau suprasti vietiniais save identifikuojančių žmonių pasaulėžiūrą.

Sociologai, antropologai, atlikę tyrimus Šalčininkų rajone, teigia, kad netgi toje pačioje etninėje grupėje (pavyzdžiui, tarp lenkais save laikančių žmonių) galima išskirti subgrupes, turinčias savitą identitetą. Šis skirstymasis remiasi ne klasiniais ar ekonominiais skirtumais, bet skirtingai suprantamu etniškumu, lemiančiu, kaip žmonės skirtingai suvokia, kas priklauso jų etninei grupei, o kas – ne.

Išsamiausiai šiuo požiūriu yra tirta lenkais save identifikuojanti populiacijos dalis. Sociologas Zbigniewas Kurczas savo tyrimuose išskyrė tris lenko tipus Lietuvoje: 1) tautiškai abejingą lenką, 2) žmogų, priklausančių lenkų kultūrai, ir 3) tautiškai susivokusius lenkus, bet verčiamus būti Lietuvos visuomenės dalimi (Kurcz 2005; 177). Vėliau panašius tyrimus atlikusi sociologė Dorota Jaworska teigia, jog lenkų, gyvenančių Lietuvoje, lenkiškumas leidžia išskirti „didelius lenkus“, „mažus lenkus“ ir „silpniausius lenkus“. Pasak jos, „dideli lenkai“ teigia turintys tokią pačią tautinę savimonę kaip ir Lenkijoje gyvenantys lenkai. „Mažesni lenkai“, nors ir laiko save lenkais, tačiau pernelyg savo lenkiškumu, t. y. etninės savivokos dalykais, nesidomi. „Silpniausi lenkai“ apskritai nėra tikri dėl savo lenkiškumo ir nesistengia sau atsakyti į šiuos klausimus (Jaworska 2012; 105).

Abu mokslininkai, nors ir atlikę tyrimus skirtingu metu, prieina prie labai panašių išvadų: Lietuvoje gyvenančius ir lenkais save identifikuojančius žmones reikia matyti ne kaip

¹ Šis sutrumpinimas reiškia „paprasta kalba“. Šalčininkų rajone vartojama vadinamoji „paprasta kalba“ yra lenkų, rusų, baltarusių, lietuvių kalbų mišinys, neturintis aiškių gramatinių taisyklių. Plačiau ši kalba pristatoma metodologijos skyrelyje.

vienalytę bendruomenę, bet privalu išvelgti identiteto skirtumus tarp įvairių grupių, kurios save įvardija lenkais.

Identiteto kaitos procesais Vilniaus krašte (taigi iš dalies ir Šalčininkų rajone) domisi ne tik antropologai, sociologai, bet ir etnologai, istorikai. Istorikų teigimu, XIX–XX a. pradžioje Vilniaus krašte gyvenę tuteišiai (t. y. vietiniai – V. V.) buvo suprantami kaip primityvi grupė, dar nesusivokusi tautiškai. Tuteišiškumas buvo siejamas su krašto savimone (lenk. *świadomość krajowa*) (Bardach 1988; 194). Eleonora Kirwiel pabrėžia, kad tarpukariu šis regionas, būdamas Lenkijos dalimi, buvo geografiškai nutolęs nuo pagrindinių Lenkijos kultūros centrų. Šios teritorijos išsiskyrė savo mitologija, marga etnine, lingvistine, religine sudėtimi (Kirwiel 2011; 27). Jose gyveno didelis skaičius žmonių, kurių tautinė savimonė buvo silpnai išsivysčiusi (ten pat; 33).

Vertingų studijų apie pokario migracijos procesus Vilniaus krašte publikavo istorikė Vitalija Stravinskienė. Pasak jos, pokariu lenkų tautybės žmonės galėjo repatriuoti iš Lietuvos Sovietų Socialistinės Respublikos (LSSR) į Lenkijos Liaudies Respubliką (LLR) pagal tarp LLR ir Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjungos (SSRS) sudarytas sutartis. 1945–1947 m. iš LSSR emigravo daugiau nei 171 tūkst. (Stravinskienė 2011; 176), o 1955–1959 m. – 48 tūkst. asmenų (ten pat; 298). Ši emigracija visų pirma paveikė gausiai lenkų apgyvendintą Vilniaus kraštą (kartu ir Šalčininkų rajoną). Repatrijavusių žmonių paliktus namus noriai pirkto iš kitų SSRS vietų, visų pirma Baltarusijos Sovietų Socialistinės Respublikos (BSSR), atsikėlę žmonės (ten pat; 58). Nemažai gilias šaknis dabartinėje Šalčininkų rajono teritorijoje turėjusių žmonių išvažiavo į Lenkijos Liaudies Respubliką. Svarbu atkreipti dėmesį, jog tiek *iš rajono* išvažiavusieji, tiek *į jį* atvažiavusieji (daugiausia iš BSSR) etnine prasme save laikė lenkais, todėl tai labai nepakeitė etninės rajono gyventojų sudėties. Šiame straipsnyje aptariamai problematikai yra svarbu tai, kad atvažiavusieji negalėjo laikyti savęs vietiniais Šalčininkų rajone. Didelis skaičius imigrantų tik išryškino identiteto ribą tarp vietinių ir atvažiavusiųjų.

Tyrinėdami etninius santykius Vilniaus krašte po 1990 m. vieni tyrinėtojai daug dėmesio skiria socialinei atminčiai. Pavyzdžiui, sociologė Irena Šutinienė analizuoja, kaip lenkų istorijos pasakojimas panaudojamas kuriant tautinį tapatumą. Teigiama, kad praeities patirtis čia perduodama žodiniu pasakojimu, jo nesiejant su visos tautos likimui reikšmingais įvykiais (Šutinienė 2015; 86). Kiti (pavyzdžiui, Darius Daukšas) nagrinėja etninio ir nacionalinio identiteto konstravimo specifiką valstybės paribio zonose, kur žmonių identiteto darybą stipriai veikia gretimos valstybės ir kur žmonės gali kvestionuoti savo priklausymą valstybei (Daukšas 2013). Panašius klausimus aptaria autoriai, tyrinėdami Lietuvoje gyvenančių žmonių tapatinimąsi su istorinėmis tėvynėmis (Baltarusija, Lenkija, Rusija) ir tam įtakos turinčius veiksnius (Frėjutė-Rakauskienė ir Šliavaite 2012; 138).

Etnologė Agnieszka Halemba tyrinėjo Vilniaus krašto bendruomenėse egzistuojančius „kito“ vaizdinius. Jos teigimu, lenkais save laikantys žmonės turi lietuvių, kaip pagonio, netgi laukinio, įvaizdį, kuris verčia brėžti griežtą ribą tarp lenkų ir lietuvių – „dabar pagoniški papročiai lietuvių tarpe atgyja, jie susirenka, kūrena laužus, dainas dainuoja per naktį“ (Halemba 1993; 73).

Nors minėtose studijose pateikiama vertingų įžvalgų, leidžiančių geriau suprasti kultūrinius ir identiteto kaitos procesus Šalčininkų rajone, minėta riba tarp *vietinių* ir *nevietinių* Šalčininkų rajono žmonių sulaukia tikrai per mažai tyrėjų dėmesio. Nors šis klausimas yra analizuojamas mokslininkų tekstuose (žr. Bardach 1988; Daukšas 2008; Kirwiel 2011; Korzeniewska 2013), dažnai jis lieka kitų problemų, į kurias būna sutelktas tyrimas, nuošalėje.

Iš svarbiausių darbų, kuriuose aptariamas vietinio klausimas, būtina paminėti Katarzynos Korzeniewskos straipsnį, kuriame ji „bandė nustatyti, kuri tapatybė – etninė, tautinė ar gal kita – vyrauja pietrytinėje Lietuvos dalyje ir kokios yra istorinės tokio vyravimo priežastys“ (Korzeniewska 2013; 153). Autorė darbe daug dėmesio skiria tiek vietinio identiteto „turiniui“, tiek jo santykiui su kitomis tapatinimosi formomis, pavyzdžiui, pilietiniu identitetu (ten pat; 176–177).

Darius Daukšas vietinio klausimą pamini savo disertacijoje teigdamas, jog „tuteišio“ kategorija buvo pasitelkta parodyti, kad žmonės, gyvenantys minėtame Vilniaus regione, skiriasi nuo lenkų Lenkijoje (Daukšas 2010; 79). Deja, kadangi jo disertacinis tyrimas buvo sutelktas į kitus klausimus, jis neišplėtoja minčių apie minėtą skirtumą ar ribų braižymą tarp vietinių ir nevietinių.

Žvelgiant į negausius tyrimus, galima teigti, jog daugelis jų apsiriboja konstatavimu, kad Pietryčių Lietuvoje gyvena *vietiniais* save identifikuojantys žmonės, ar susitelkia į *vietinių* žmonių kultūros ir identiteto turinį. Iš minėtų autorių tekstų matyti, jog svarstant Šalčininkų rajono skirtingumą yra pagrindo kalbėti apie tai, ką Fredrikas Barthas įvardija identiteto riba (angl. *boundary*). Jos esmė – žmogaus tapatinimasis su kultūra ir žmonėmis, kurie yra laikomi „savais“, ir atsiribojimas nuo kitų, kurie yra laikomi „svetimais“ (Barth 1969; 9–10). Dažniausiai savi nuo svetimų skiriami pasitelkiant tokius simbolinius riboženklis kaip apranga, vartojama kalba, žmonių moralinės normos ir jų pasaulėvaizdis (ten pat 1969; 14).

Deja, identiteto ribos Šalčininkų rajone klausimu vis dar trūksta tyrimų. Atsižvelgdamas į šią tyrimų spragą savo tyrimo objektu pasirinkau Šalčininkų rajone gimusių, augusių ir tebe gyvenančių žmonių identiteto ribos, brėžiamos tarp „savęs“ ir „kitų“, suvokimą. Straipsnyje siekiu išsiaiškinti, kodėl šiame rajone gimę ir augę žmonės brėžia identiteto ribą tarp savęs ir „kitų“ žmonių? Kokia yra šios identiteto ribos kilmė? Kokios žmonių savybės padeda brėžti skirtį tarp vietinių ir nevietinių?

Identiteto ribos samprata

Identiteto ribos analizei puikiai tinka norvegų antropologo Fredriko Bartho pasiūlytas požiūris. Jis teigia, kad identiteto tyrimuose svarbiausias analizės objektas turi būti riba, brėžiama tarp grupių, o ne kultūrinis turinys, t. y. ne kultūriniai tam tikros grupės bruožai (Barth 1969; 15–16). Pasak jo, etninės grupės tapatybės išlaikymui yra svarbu išlaikyti identiteto ribą, net jeigu kultūriniai riboženkliai (angl. *cultural features*), nusakantys šios grupės nepanašumą į kitas etnines grupes, bėgant laikui keičiasi (ten pat; 14). Grupės gali išlikti tik tuo atveju, jei jos išlaiko kultūrinius skirtumus ir ženklus, kurie skiria jas nuo kitų grupių. Nors žmonės gali

stipriai skirtis grupės viduje, jeigu jie aiškiai deklaruoja priklausą vienai grupei ir atsirboja nuo kitos, šis jų atsirbojimas gali būti tyrimo objektas (ten pat; 15–16).

Nors šios Bartho mintys parašytos prieš pusę amžiaus, tačiau, pasak šiandienos antropologų, identiteto ribos ne tik nepraranda savo aktualumo, bet įgauna vis naujų formų. Dabar socialinių mokslų atstovai kalba ne tik apie ribas tarp kultūrų, bet ir tarp rasijų, lyčių, imigrantų ir vietinių gyventojų, skirtingų visuomenės sluoksnių, profesijų (Lamont and Molnár 2002; 167).

Žmonių tapatinimasis su kažkuo ir prieš kažką yra identiteto prieigos, kuria remiamasi šiame tekste, esmė. Identitetas visada yra dinamiškas – kuriamas čia ir dabar (Čiubrinskas 2011; 16). Jis gali būti kuriamas iš pačių įvairiausių „statybinių medžiagų“: vartojamų kalbų, istorijos, geografijos suvokimo, bendruomenėje vartojamų simbolių (Castells 2006; 23).

Identiteto tyrinėtojai akcentuoja, kad identitetas sudėlioja praeitį į nuoseklų pasakojimą apie save (Friedman 1992; 837), padeda suvokti savo dabartinę situaciją visuomenėje ir kurti planus ateičiai. Būtent žmogaus pasakojami naratyvai apie savo gyvenimą ir bendruomenę, kurioje jis gyvena, yra vienas iš stabiliausių identiteto dėmenų, palyginti mažai kintantis bėgant laikui (Bruner 2001; 35). Naratyvai, sujungdami socialinius santykius ir įvykius į nuoseklų pasakojimą, kuria prasmingą pasaulį, kuriame išryškėja ir identiteto ribos. Dauguma antropologų nuoseklų ir prasmingą praeities pasakojimą, kartu su kitais kultūriniais ženklais, mato kaip vieną iš esminių identiteto elementų, padedančių brėžti ribas tarp žmonių (Schröder 2011; 32).

Pasakodamas savo gyvenimo istoriją asmuo nori parodyti klausytojui savo praeities versiją, kaip jis ją supranta. Deja, dažnai šių naratyvų tikrumas ar dirbtinumas negali būti patikrintas, todėl tyrėjui belieka pasitikėti naratyvą pasakojančio žmogaus autoritetu (Smith and Watson 2010; 7). Reikia pripažinti, kad antropologijoje nėra nusistovėjusios vienos naratyvo sampratos (ten pat). Bendriausia prasme naratyvas yra suprantamas kaip dabarties pasakojimas, kuriame praeities, dabarties ir ateities įvykiai sąmoningai yra sudėliojami tokia tvarka, kad įgautų prasmę ir suteiktų informacijos apie asmenį ar įvykį, apie kurį kalbama (Sandelowski 1991; 162).

Iš pateiktų teorinių pastebėjimų matyti, kad tapatybės naratyvų, būdingų Šalčininkų rajono žmonėms ir reprodukuojamų jų bendruomenėse, analizė gali padėti geriau suprasti, kaip konstruojama riba tarp vietinių ir nevietinių žmonių.

Metodologija

Etnografinį tyrimą atlikau Šalčininkų rajone. Statistikos departamento duomenimis, 2020 m. pradžioje Šalčininkų rajone gyveno 30,5 tūkst. gyventojų², tai sudaro 1,09 proc. visų Lietuvos gyventojų. 79,5 proc. čia gyvenančiųjų yra lenkai, 10,4 proc. – lietuviai, 5,0 proc. – rusai, 2,9 proc. – baltarusiai, 1,2 proc. – kitų tautybių žmonės³.

Etnografinis tyrimas vyko 2015–2019 m. 2015 m. rugsėjį atlikti žvalgomieji tyrimai – apsilankyta masiniuose renginiuose Šalčininkuose. 2016–2019 m. darbai daugiausia vyko vasaros

² <https://osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniu-rodikliu-analize?region=10#/> [žiūrėta 2020-10-06].

³ *Teritorija. Gyventojai*. <<http://www.salcininkai.lt/lit/Teritorija-gyventojai/39782>> [žiūrėta 2018-12-17].

mėnesiais, dažniausiai savaitei ar dešimčiai dienų buvo nuvykstama į Šalčininkų rajoną, paskui savaitei išvykstama iš jo ir vėl grįžtama. Kitais metų laikais vykdytas stebėjimas dalyvaujant masiniuose renginiuose, miesto ir kaimų šventėse, religinėse šventėse (atlaiduose, reguliariai dalyvavau Šv. Mišiose). Taip pat atvažiuodavau vienai ar kelioms dienoms atlikti iš anksto suderintų interviu su informantais.

Vietinius Šalčininkų rajono žmones, dalyvavusius tyrime, suradau „sniego gniūžtės“ metodu. Lauko tyrimų metu kalbėjau ir atlikau biografinius interviu su krašte gimusiais ir augusiais žmonėmis. Interviu atlikti šiose gyvenvietėse: Dieveniškėse (kalbinta 20 informantų), Eišiškėse (18), Šalčininkuose (12), Kalesninkuose (8), Poškonyse (5), Jančiūnuose (5), Ureliuose (3), Turgeliuose (2), Rimašiuose (2), Dailidėse (2), Jašiūnuose (1), Paturyje (1). Iš viso buvo kalbinti 79 informantai – 29 vyrai ir 50 moterų. Iš moterų pradinį išsilavinimą turėjo 8, pagrindinį – 6, vidurinį – 11, aukštesnįjį ir aukštąjį – 25. Iš vyrų pradinį išsilavinimą turėjo 1, pagrindinį – 5, vidurinį – 8, aukštąjį – 15. Toliau tekste pateikiant iš žmonių gautą medžiagą nurodoma žmogaus lytis (V – vyras, M – moteris), amžius ir vietovė, kurioje surinkta informacija.

Tyrime dalyvavę žmonės priklauso įvairioms kartoms. Šiame straipsnyje karta suprantama kaip socialinis junginys, kai tai pačiai kartai priklausantys žmonės pasižymi bendra istorine patirtimi, kuri suformuoja panašią žmonių pasaulėžiūrą ir elgseną (Žilinskienė ir kt. 2016; 21). Istorinės patirtys, kurias prisimena šie žmonės, stipriai veikia jų turimą identiteto ribos suvokimą, kuris yra šio tyrimo objektas. Nors istorinių patirčių ir ribos brėžimo ryšys bus išsamiau analizuojamas kitose straipsnio dalyse, čia galiu trumpai įvardyti tris kartas pagal jų istorines patirtis: 1) Antrojo pasaulinio karo, pokario ar net tarpukario patirtis turintys žmonės; 2) karta, kurios pasaulėvaizdis susiformavo sovietiniu laikotarpiu, ir 3) karta, užaugusi nepriklausomoje Lietuvoje ir nepamenanti sovietinio laikotarpio. Iš tyrimo dalyvavusių informantų 16 priklauso pirmajai kartai, 44 – antrajai ir 19 – trečiajai.

42 žmonių seneliai yra gimę dabartinėje Šalčininkų rajono teritorijoje. 34 kalbinti žmonės teigė turintys dar gilesnes šaknis – čia gyvenę jų proseneliai ar, žmonių teigimu, jų giminė čia gyvena nuo „seniausių laikų“.

Atlikdamas lauko tyrimus vartoju lietuvių, lenkų, rusų kalbas. Pokalbio pradžioje, jei iš anksto nežinojau, kokia kalba informantas dažniausiai kalba kasdienybėje, visada paklausdavau, kokia kalba jam yra patogiausia bendrauti, ir interviu vykdavo ta kalba.

Kalbintų žmonių pasisakymus išverčiau į lietuvių kalbą. Esminius terminus, kurie geriausiai parodo žmogaus identifikavimąsi ir ribos brėžimą tarp vietinių ir nevietinių, pateikiu originalo kalba ir skliausteliuose juos išverčiau į lietuvių kalbą. Vartojamos santrumpos nurodo, iš kokios originalo kalbos išverčiau žmonių pasisakymus (rus. – rusų; lenk. – lenkų; papr. – vadinamosios „paprastos kalbos“).

Šalčininkų rajone egzistuojanti vadinamoji „paprasta kalba“ (papr. *po prostu*) gali būti laikoma baltarusių kalbos tarme (Plasseraud 2006; 126). Ši kalba neturi aiškių gramatinių taisyklių, joje, priklausomai nuo kiekvieno kalbančiojo ir situacijos, yra maišomi lenkų, rusų, baltarusių, lietuvių kalbų žodžiai, leidžiantys lengviau perteikti mintį. Reikia pripažinti, kad aš nemoku šios tarmės, tačiau dėl jos panašumo į lenkų, rusų kalbas ir vartojamų lietuviškų

žodžių pokalbio metu pavykdavo suprasti, ką pašnekovas nori pasakyti. Savo ruožtu aš į šiuos žmones kreipiausi lenkiškai ar rusiškai. Dėl vartojamų skirtingų kalbų didesnių komunikacijos problemų nekildavo.

Svarbu atkreipti dėmesį, kad kai kurie pašnekovai tuos pačius žodžius tarė truputį skirtingai. Pavyzdžiui, žodį „atvažiavusioji“ vienas pašnekovas ištarė *priiezdžaja*, kitas – *przyjiezna*, trečias – *przyjiezna*, nors jų reikšmė yra vienoda. Tiriamiems žmonėms skirtingomis kalbomis vartojant skirtingas emines sąvokas, siekiant aiškumo, šiame straipsnyje kaip pagrindiniai terminai yra vartojami lietuviški sąvokų variantai – *vietinis* ir *atvažiavusysis*. Pateikiant žmonių citatas, sąvoka bus pateikiama originalo kalba, taip, kaip ji buvo ištarta.

Atlikdamas etnografinį tyrimą stengiausi užfiksuoti identiteto ribos brėžimą kuo įvairesniais aspektais: naratyviniu, elgsenos, jausmų. Vienas iš didžiausių etnografinio tyrimo pranašumų yra tai, kad jo metu yra užfiksuojami ne tik žmonių pasakojami naratyvai, bet ir jų emocijos bei veiksmai. Tai padeda tiksliau interpretuoti pasakojamus naratyvus platesniame kontekste. Taip pat dalyvaujamas stebėjimas padeda verifikuoti dalį žmonių pasakojimų. Pavyzdžiui, sena, prosenelių statyta sodyba, kurioje žmogus gyvena, aiškiai patvirtina jo pasakojimus apie gilią šaknis gyvenamoje vietoje.

Visgi šiame straipsnyje labiausiai remiuosi naratyvine medžiaga, nes ji geriausiai atskleidžia ir paaiškina identiteto ribos brėžimo motyvus ir logiką. Stebėjimo ir dalyvaujamojo stebėjimo metu surinkta medžiaga papildoma naratyvinę medžiagą. Ji suteikia naratyvams daugiau patikimumo, parodant, jog tai nėra vien žmonių kalbos, o integrali ir prasminga žmonių identiteto, kuris reiškiasi tiek naratyvais, tiek veiksmais, tiek jausmais, dalis.

Skirtis tarp *vietinių* ir *atvažiavusiųjų*

Iš surinktos empirinės medžiagos galima atsekti, kad identiteto ribos brėžimas tarp vietinių ir nevietinių remiasi aptakiai nusakomomis savybėmis, pagal kurias vieni žmonės pripažįstami vietiniais, o kiti – ne. Kituose dviejuose poskyriuose pristatomi bruožai, kurie pasitelkiami kaip simbolinės skirtys įvardyti identiteto ribą.

Vietiniai

Vietininkiškumas nėra susijęs su etniniu identitetu. Dalis žmonių save įvardija tiesiog vietiniais: *aš vietinis, taip galiu apie save pasakyti* (V80, Dieveniškės). Dalis vietininkišką identitetą derina su etniniu identitetu: *vietininkiškumas čia nesusijęs su tautybe. Gali būti vietinis rusas, vietinis baltarusis, svarbu, kad čia gimęs* (M48, Kalesninkai).

Vietiniais save laikantys žmonės, apibūdinami save, vartoja pasakymus *vietinis, tutejszy* (lenk. *vietinis*). Taip pat vartojami pasakymai *starožil* (papr. *senbuvis*), *miejscowy* (lenk. *vietinis*), *местный человек* (rus. *vietinis žmogus*). Visi šie pasakymai yra vartojami sinonimiškai, tik priklausio nuo kalbos, kuria yra bendraujama. Šios sąvokos buvo įvardytos bendraujant su manimi, tačiau jos žmonių taip pat yra vartojamos kasdienybėje. Žmonės šiuos žodžius vartoja kalbėdami apie savo kaimynus, pažįstamus, šeimos narius. Iš pokalbių ir dalyvaujamojo stebėjimo galima suprasti, kad tai yra neatsiejama žmonių pasaulėvaizdžio ir kasdienio žodyno dalis.

Vietiniais save laikantys žmonės išskiria penkias savybes, kuriomis remiantis gali būti brėžiama riba tarp vietinių ir nevietinių. Vietinis žmogus:

1. Yra gimęs ir visą gyvenimą pragyvenęs Šalčininkų rajone.
2. Turi gilią šaknis rajone.
3. Turi materialinių vertybių, „įrodančių“ žmogaus vietinę kilmę.
4. Supranta vietos kultūrą.
5. Moka Šalčininkų rajone vartojamas kalbas.

Toliau pristatomos citatos iš pokalbių su žmonėmis, iliustruojančios išvardytas penkias savybes.

Vietiniai pabrėžia, kad esminis vietinio statuso ženklas yra žmogaus gimimas ir gyvenimas Šalčininkų rajone: *korenoj zitel, diedy i prodziady* (papr. *turintis gilią šaknis žmogus, seneliai ir proseneliai*) *šiose žemėse gyveno* (M64, Eišiškės). *Aš esu miejscowa, čia gimiau,ėjau į mokyklą, dirbau, gyvenau* (M64, Eišiškės).

Žmonėms, laikantiems save vietiniais, yra svarbus ne tik faktas, kad jie patys gimė Šalčininkų rajone, bet šiose žemėse gyveno ir jų protėviai. Šie žmonės noriai pasakoja istorijas, „įrodančias“ jų vietinę kilmę. Jie teigia: *mano giminė gyvena šiose žemėse nuo 1500 m., mano pažįstamos giminės gyvena nuo 1700 m. Mes darėme giminės medį. Aš Vilniaus rajone gyvenau, mano proproproseneliai Eišiškių, Šalčininkų rajone gyveno* (M72, Šalčininkai).

Mano protėviai visi iš šitų vietų, ir seneliai, ir proseneliai, kiek aš žinau, visi čia gyveno (M77, Jančiūnai). *Karienoi zitiel* (rus. *vietinis gyventojas*), *apie save aš taip galiu pasakyti* (M77, Jančiūnai). Šių naratyvų apie kelių šimtų metų šaknis patikrinti nėra įmanoma, tačiau, nors ir skamba paradoksaliai, vietinio statuso turėjimui tai nėra svarbu. Svarbu yra tai, kad pats žmogus ir bendruomenė, kurioje jis gyvena, tokiais pasakojimais tiki. Būtent šis tikėjimas ir tai, kad pasakojamus naratyvus pripažįsta aplinkiniai, ir yra viena iš esminių sąlygų turėti vietinio statusą ir jausti skirtį nuo atvažiuosiujų.

Kita vietinio žmogaus savybė – materialių vietininkiškumo įrodymų turėjimas. Tai dažniausiai yra archyviniai dokumentai, protėvių kapai, namai, kuriuose žmogus gyvena ar gyveno vaikystėje:

vietinis tai reiškia, kad z dziada prodziada (papr. *nuo senelio prosenelio*) *čia gyveno ir dirbo, turi prosenelių kapus, kartą iš kartos žmonės čia dirbo, turi šitas patirtis, neieškai laimės kitur, kad ir Lenkijoje* (M39, Eišiškės).

Aš esu ketvirta karta, kuri šitoje vietoje, šitame name (V. V. – baksnoja pirštu rodydama į stalą) *gyvena. Mano prosenelis pastatė šitą namą, senelė čia gimė, mama čia gimė ir aš čia gimiau* (M88, Poškonsys). Šiuo atveju vietininkiškumo statusą patvirtina senas, XIX a. menantis ir į architektūros paminklų sąrašą įtrauktas namas, kurį moteris paveldėjo iš protėvių. Pokalbio metu, moteriai sakant, jog ji ir jos protėviai gimė ir gyveno būtent šitame name, juntamas aiškus pasididžiavimo savo ilgaamžėmis šaknimis jausmas. Kiti žmonės savo vietininkiškumą grindžia taip: *yra protėvių kapai, užrašai bažnyčiose, teisiniai dokumentai, mūsų šaknys labai gilios* (M39, Eišiškės).

Pašnekovų teigimu, vietinį nuo nevietinio skiria ne tik kilmė, turimi daiktai, bet ir vietos kultūros supratimas. *Tuteišas tai toks žmogus, kuris gyvena pasienyje prie Lietuvos ir Baltarusijos sienos, ir turi tokią sumaišytą kultūrą. Pavyzdžiui, čia (V. V. – Kalesninkuose) yra sumaišyta kultūra – rusiška, lenkiška, baltarusiška* (M48, Kalesninkai). Vadinas, vietinio statuso turėjimui labai svarbus yra šios „sumaišytos kultūros“, kaip įvardijo pašnekovė, supratimas ir gebėjimas joje funkcionuoti. Kita kalbinta moteris šį supratimą pavadino „vietos gyvenimo supratimu“: *tuteišas – tai tu tradicijas vietos žinai, supranti vietos gyvenimą, moki vietinę kalbą. Savas esi, jei viską žinai* (M56, Eišišks). Šitaip yra brėžiama riba tarp tų, kurie „supranta“ vietos gyvenimą, ir tų, atvažiavusiųjų ir kitur gyvenančių, kurie „nesupranta“.

Galiausiai skirtį tarp vietinių ir nevietinių padeda pajusti gebėjimas kalbėti visomis rajone paplitusiomis kalbomis:

tu u nas (lenk. *čia pas mus*) *tai žinai, kad gali į žmogų kreiptis lenkiškai, rusiškai, po prostu, ir jis tave supras ir tau atsakys. Jei ne ta pačia kalba kur kreipeisi, tai kita, bet esi tikras, kad visur susikalbėsi. O kur Panevėžyje ar Alytų – tai jau ne. Nebent rusiškai, jei norės, tau atsakys, arba neatsakys* (M72, Šalčininkai).

Vietos kalbų mokėjimo svarba tampa akivaizdi ir dalyvaujamojo stebėjimo metu. Nors aš pakankamai gerai moku literatūrinę lenkų kalbą, jos mokėjimas daugeliu atvejų vis vien neleido peržengti kalbinio barjero su vietos gyventojais ir būti priimtam kaip „savam“. Bendraujant lenkų kalba su vietiniais save laikančiais žmonėmis šie atvirai pasakydavo, kad *jūs kalbate daug taisyklingiau už mus, iš karto matosi, jog nevietinis* (M84, Ureliai).

Pristatyti penki veiksniai padeda vietiniais save identifikuojantiems žmonėms lengvai skirstyti žmones į vietinius ir atvažiavusiuosius. Vietinių žmonių mąstyme atvažiavusieji yra priešpriešinami vietiniams. Nenuostabu, kad atvažiavusiesiems priskiriamos priešingos savybės negu tos, kuriomis pasižymi vietiniai.

Atvažiavusieji

Vietiniai žmonės nevietiniams įvardyti vartoja keletą pasakymų. Be jau minėto pasakymo *nevietiniai*, vartojami *priezdžy* (papr. *atvažiavusysis*) arba *zajiechavszy* (papr. *užvažiavusysis*), arba sakoma lietuviškai *atvažiavusysis*. Toliau pristatomos penkios savybės padeda vietos žmonėms brėžti identiteto ribą tarp vietinių ir atvažiavusiųjų. Atvažiavusieji:

1. Nėra gimę Šalčininkų rajone.
2. Neturi gilių šaknų rajone.
3. Neturi materialių vertybių, „įrodančių“ žmogaus vietinę kilmę.
4. Nesupranta vietos kultūros.
5. Nemoka Šalčininkų rajone vartojamų kalbų.

Pokalbiuose visada pabrėžiama, kad atvažiavusieji gimė kažkur kitur, bet ne Šalčininkų rajone:

pryjiezdzy tai tas, kurio mes, vietiniai, nepažįstam. Nežinome, kas buvo jo seneliai ir tėvai, ką jie dirbo ir kaip gyveno. Toks žmogus, kurio praeities nežinai <...>. Čia kai vietinis žmogus, tai pažįsti jį nuo gimimo, nuo vaikystės. Žinai, iš kur jo tėvai, kokie jie žmonės, todėl toks žmogus yra savas, vietinis. O apie atvažiuavusius to nieko nežinai, todėl jis nėra vietinis (V63, Kalesninkai).

Jei nuo kitur atvažiuoja, tai jis jau ne miejcowy, tai jis jau atvažiuo. O miejcowy – kuris Eišiškėse gimė (M64, Eišiškės).

Viena vietinė moteris pasidalijo tokiu savo pokalbio su pažįstama, atvažiuusia į Šalčininkų rajoną, fragmentu: *mano klientė tokia, ji čia kokius 40 metų daugiau gyvena ir sako, kaip man pikta, mane vis tiek vadina priездžaja. Kokie bjaurūs žmonės (M39, Dieveniškės).*

Pasakymas *atvažiuavusysis* yra taikomas visiems nevietiniams žmonėms, nesvarbu, ar jie yra atvažiavę nuolatos gyventi į Šalčininkų rajoną, ar jame lankosi trumpam. Darbo autoriui lauko tyrimų metu taip pat buvo pritaikytas apibūdinimas *pryjiezny*. Vieno pokalbio metu moteris tarė: *aš – miesjcowy, o jūs – pryjiezny (M72, Eišiškės).*

Atvažiuavusiuosius padeda atskirti ir tai, kad jų protėviai nėra palaidoti Šalčininkų rajone.

Jų senelių, giminių kapai kitose vietose yra, arba iš viso kažkur Ukrainoje, Baltarusijoje toliau. Norint per šventes aplankyti, jau toli reikia važiuoti <...>, o vietinių žmonių tai kapai tame pačiame kaime, ar už keleto kilometrų (M63, Kalesninkai).

Lygiai taip pat šiems žmonėms priekaištauojama dėl vietos papročių neišmanymo ir kalbos nemokėjimo: *nevietinis – tai toks žmogus, kuris šito krašto papročius, gyvenimo būdo nežino (V83, Eišiškės).* Nors pašnekovas nedetalizavo, ką reiškia „gyvenimo būdo žinojimas“, remiantis bendromis etnografinio tyrimo metu įgytomis žiniomis galima numanyti, kad čia yra kalbama apie skirtingų tautybių ir religijų žmonių kasdienį sugyvenimą. Supratimą apie tai, kaip ir kokios šventės yra minimos mišriose šeimose (pavyzdžiui, kataliko ir stačiatikės), kaip yra nusprendžiama, pagal kokio tikėjimo apeigas krikštyti vaiką, kaip nusprendžiama, į kokia mokomąja kalba mokyklą leisti vaiką iš mišrios šeimos, kokia kalba yra patogiau ar mandagiau bendrauti su vienu ar kitu kaimo, miestelio bendruomenės žmogumi. Nemažai kalbintų žmonių pripažįsta, jog šių kultūrinių subtilybių išmanymas yra būtinas, norint būti aplinkinių laikomam vietiniu.

Kaip vieną iš būdingiausių šios kultūros elementų kalbintieji dažniausiai mini tolerantišką įvairių etninių grupių ir konfesijų žmonių sugyvenimą. Vietiniai pabrėžia sau būdingą „vietos gyvenimo“ supratimą ir su tuo susijusią toleranciją, kurios kartais trūksta į rajoną atsikėlusiams žmonėms.

Buvo vienos vestuvės, lietuvio ir čia vietinės lenkės, tai jau vienas svečias iš lietuvio pusės (klausia – V. V.), kodėl buvo trys lenkiškos dainos ir tik viena lietuviška? Turi būti po lygiai. Toki kvaili kabinėjimaisi, va. Mes vietiniai į tokius dalykus niekada dėmesio nekreipiame (V51, Kalesninkai).

Pas mus nėra tokio kvailo, agresyvaus nacionalizmo, kuris galbūt egzistuoja, kur gyvena tik vienos tautos žmonės, kurie nėra pratę prie tos tokios tautų įvairovės (M35, Šalčininkai).

Svarbus yra ir vietos kalbų nemokėjimas, apie kurį pašnekovai atsiliepia taip:

<...> *nevietinis, tai iš „Lietuvos“⁴ atvažiuavęs, jis tik lietuviškai kalba, kitų kalbų nemoka, čia mūsų vietos kalbų nemoka* (V27, Paturis).

Kai kurie žmonės tokius atvykėlius pašepiamai pavadina „kurčiais lietuviais“: *jei žmogus nemoka kitų kalbų, tik lietuvių, tai gluchi litwin* (papr. *kurčias lietuvis*) *vadinas, tai nereiškia, kad jis kurčias, o kad nemoka tik kitų kalbų* (M72, Eišiškės).

Svarbu yra ne tik mokėti rusų, lenkų kalbas, bet ir suprasti „paprastą“ kalbą, kuri buvo trumpai aptarta metodologinėje dalyje. Bendraudamas su žmogumi iš pradžių stebėjaisi tokia iš pirmo žvilgsnio „keista“ kalba. Tačiau toks mano stebėjimasis kaip tik ir leidžia pajusti ribą, egzistuojančią tarp vietinių ir kitų žmonių. Vietiniams toks bendravimas yra natūralus, įprastas ir savaime suprantamas, o man ar kitiems žmonėms (netgi mokantiems literatūrinę lenkų ar rusų kalbą) jis atrodo egzotiškas.

Pristatytos penkios savybės padeda vietiniams greitai suprasti, kad žmogus, su kuriuo jie bendrauja, yra atvažiuavusysis iš Šalčininkų rajoną. Atvykėlis, ilgą laiką gyvendamas Šalčininkų rajone, gali po truputį išmokyti kalbas, imti suprasti vietinių žmonių gyvenimo būdą. Tada iškyla identiteto ribos peržengimo klausimas.

Identiteto ribos genezė ir jos peržengimas

Žvelgiant į šį žmonių skirstymąsi į vietinius ir nevietinius, galima klausti, kodėl šis pasidalijimas yra toks aktualus? Norint geriau tai suprasti, pirma reikia aptarti vietininkiško identiteto svarbą pačių žmonių supratimu. Vietiniais save laikantys Šalčininkų rajono žmonės vietininkiško identiteto pabrėžimą aiškina teritorijos, kurioje yra dabartinis Šalčininkų rajonas, politinės priklausomybės kaita. Pasak jų, XX a.:

buvo rusų valdžia, paskui lietuvių, paskui lenkų, paskui sovietų, vėl lietuvių, sovietų, dabar lietuvių. Tai kaip šis kaitaliojimas paveikė žmonių tapatybę? Su kokia valstybe jam tapatintis? Jei jis per kelis dešimtmečius gyveno Lenkijoje, Lietuvoje, Sovietų Sąjungoje? Mano tėvas, pavyzdžiui, gimė 1909 m., buvo Rusija. Karas prasidėjo, vokiečiai atėjo, jau 1915 m. vokiečiai valdė. Paskui revoliucija, trumpam buvo Vilniuje valdžia kartu su Baltarusija, jau trečia valdžia. Paskui Lietuva atėjo, tada lenkai. Paskui vėl vokiečiai. Tai per vieną gyvenimą šešis kartus valdžia keitėsi. Ir kiekviena valdžia klausia, kas toks esi, tai geriau sakyti, kad esi vietinis (V83, Eišiškės).

Perskaičius tokį pasisakymą, natūraliai kyla klausimas: kodėl negalima tiesiog turėti vieno aiškaus etninio identiteto ir, kad ir kiek keistūsi aplinkybės, jį deklaruoti? Kalbinti žmonės paaiškina, jog tai susiję su persekiojimo ir represijų baime. Jie prisimena, kad buvo galima skaudžiai nukentėti dėl savo etninio identiteto. Pavyzdžiui, Eišiškių gyventojai pasakoja, kaip pirmosiomis Vokietijos ir SSRS karo dienomis Vermachto kariai artėjo prie Eišiškių. *Kažkas buvo atsitikę, rusai pasalą suruošę, vokiečius apšaudę ir kai jau vokiečiai įvažiavo į Eišiškes, ant vieno lenko ėmė šaukti vokiečiai – rusas, rusas, o tas – ne, aš lenkas. Bet jį vis tiek nušovė kaip rusą* (V85, Eišiškės).

⁴ „Lietuvos“ imamas į kabutes, nes turima mintyje ne visa dabartinė Lietuvos Respublikos teritorija, bet Lietuvos teritorija, esanti už Šalčininkų rajono ribų.

Bendruomenėje egzistuojant supratimui, kad dėl turimo etninio identiteto gali nukentėti, žmonės, siekdami išvengti galimų nemalonumų dažnai besikeičiant santvarkoms, paklausti prisistatydavo vietiniais: *geriausia yra pasakyti, kad esi tuteišis, kuris čia gyvena, tai visiems tinka. Kad ir kas klausia – vietinis, o ką tai reiškia, gali interpretuoti kas kaip nori. Lenkai klausia – vietinis, lietuviai klausia – vietinis* (M48, Dieveniškės).

Dalyje žmonių pasakojimų galima išvengti sąsajų tarp nesaugumo jausmo neramiais laikais ir žmonių skirstymo į vietinius ir atvažiavusiuosius. *Vietinį žmogų pažįsti nuo seno, jo tėvus, senelius pažinojai. Matei, kaip tas žmogus augo nuo vaikystės. <...> Jis supranta mūsų gyvenimą čia. Jei bėda, tai žinai, kad gali kreiptis į jį pagalbos – kiek galės – visada padės. Toki mūsų vietiniai žmonės* (M88, Poškonys). Kartu yra išreiškiamas ir nepasitikėjimas atvažiavusiaisiais:

<...> žmogus atvažiuodavo čia iš kažkur, pagal paskyrimą dirbti sovietiniais laikais. <...> Daliai žmonių nepatikdavo, paskui išvažiuodavo atgal. Su tokiu žmogumi nėra ryšio, nėra susigyvenimo. Jis gal ir geras žmogus, bet vis tiek nėra savas, nėra vietinis. Jei kas pasikeitė, bėdos kokios, tai jis gali paimti ir išvažiuoti pas save, iš kur buvo atvažiavęs (V62, Šalčininkai).

Šiuose vyresnių žmonių pasisakymuose aiškiai matosi ryšys tarp buvimo vietiniu ir pasitikėjimo žmogumi. Sunkiais laikais, kuriuos šie žmonės pamena, patikimiausias žmogus, į kurį būtų galima kreiptis pagalbos, yra vietinis, nuo seno pažįstamas kaimo bendruomenėje.

Atvažiavusiaisiais buvo nepasitikima ir dėl jų neretai turimoms privilegijuotos padėties.

Kolūkyje visa valdžia buvo pryiedzdyie (papr. atvažiavusieji). Iš Baltarusijos atvažiavę. Kolūkio pirmininkas buvo baltarusis, tai jis savo pažįstamus kviesdavosi į čia dirbti, jiems iš karto butus duodavo, vadovaujamus darbus, o mes vietiniai – nieko negavom. Buto po keliolika metų laukdavom (V80, Dieveniškės).

Svarbu atkreipti dėmesį, jog vietininkiškas identitetas būtent ir yra stipriausias vyriausios kartos, kuri pergyveno Antrąjį pasaulinį karą, pokario, kolektyvizacijos sunkumus. Tokio identifikavimosi logiką paaikškina pirmiau pateikta vyro iš Eišiškių pozicija, kad toks identifikavimasis – savisaugos neramiais laikais dalis. Pokariu ar vėlesniu sovietiniu laikotarpiu gimę ir augę žmonės, nors patys ir nepatyrė didelių sukrėtimų (pavyzdžiui, karo, trėmimų, gyvenamos teritorijos perėjimo iš vienos valstybės kitai), vis vien augdami iš dalies perėmė vietininkišką tėvų identitetą:

Aš pamenu šiuos žodžius vietinis, tušeišas nuo vaikystės. Tėvai taip sakydavo kartais, kaimynai. Kada augdama tai nuolat girdi, tai ir pati imi apie save galvoti kaip apie vietinę. Aš – vietinė lenkė, taip galiu save apibūdinti (M54, Jančiūnai).

Šį vietininkiško identiteto silpnėjimą per kelias kartas galima sieti su gana ramia politine situacija. XX a. pirmoje pusėje vietininkiškas identitetas atliko savisaugos funkciją, o sovietiniu ar nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu, kurie pasižymėjo stabilumu, toks identifikavimasis neteko prasmės. Atitinkamai sovietmečiu užaugę žmonės, palyginti su jų tėvais, turi silpnesnį vietininkišką identitetą. Tačiau sovietmečio kartos žmonėms būdingas stipresnis etninis identitetas. Šios kartos žmonės dažniausiai vis dar turi aiškiai išreikštą vietininkišką identitetą,

tačiau jį papildo etniniu elementu. Šie žmonės linkę save apibūdinti tokiais pasakymais kaip *esu vietinis baltarusis* (V51, Kalesninkai). Arba galima prisiminti ką tik cituotos moters iš Jančiūnų pasisakymo fragmentą, kuriame ji sako: *Aš – vietinė lenkė* (M54, Jančiūnai).

Silpni vietininkiško identiteto perėjimo iš kartos į kartą atgarsiai jaučiasi ir bendraujant su jaunimu, t. y. žmonėmis, gimusiais ir subrendusiais nepriklausomoje Lietuvoje. Jaunimas, nors ir supranta vietinio ir atvažiavusiojo sąvokas, kartu nenori savęs įvardyti vietiniais, jiems toks identifikavimasis atrodo atgyvena, būdinga „tik jų močiutėms“ (M17, Kalesninkai). Jaunimas teigia, kad *tuteišas arba vietinis, tai čia senukai taip labiau sako, jaunimas taip nesako. Jaunimas sako, kad yra lenkas ar lietuvis. Dažnai sako, kad jiems iš viso nesvarbu ta tautybė* (V18, Eišiškės). Šį jauno žmogaus pasisakymą patvirtina ir kiti pokalbiai su jaunimu. Paklausti jie drąsiai ir aiškiai įvardija savo etninį, o dažnai – pilietinį identitetą: *mano šeimoje visko labai primaišyta, yra baltarusišky, rusišky, lietuviškų šakny. Pačiam sunku nuspręsti, kas esu. Man geriausia sakyti, kad aš Lietuvos pilietis. Čia aišku – gimei Lietuvoje, gyveni Lietuvoje – esi Lietuvos pilietis* (V16, Eišiškės). Ribos tarp vietinių ir atvažiavusiųjų nuvertinimui jaunimo akyse didelę reikšmę turi ir jaunų žmonių mobilumas. Jiems išvažiavus, kad ir laikinai, gyventi į kitas Lietuvos vietas, būnant jose nėra prasmės brėžti ribą tarp vietinių ir nevietinių, nes pats žmogus kitame rajone supranta nesąs vietinis. Tokiomis aplinkybėmis pragmatiškiausia tampa deklaruoti pilietinį identitetą:

<...> tarnavau kariuomenėje Šiauliuose, tai ten niekas nesupranta tokio dalyko kaip vietinis ar tuteišas. Ten žmonės supranta, kad yra lietuviai, rusai ar lenkai, bet pasakymas vietinis ar nevietinis neturi tokios reikšmės kaip pas mus. Tokioje aplinkoje geriausia sakyti arba savo tautybę, arba pilietybę, nes tuteišiskumas ten yra nesuprantamas (V22, Šalčininkai).

Kalbant apie ribos tarp vietinių ir atvažiavusiųjų brėžimą, išryškėja dvi pozicijos. Vieni vietiniai teigia, kad ši riba yra aiškiai juntama, ir žmogus, kuris yra atvažiavusysis, toks visada ir lieka. Kiti žmonės laikosi požiūrio, kad ilgainiui ši skirtis gali stipriai nunykti. Tai, visų pirma, susiję su paties žmogaus pastangomis pritaipiti.

Galimybę tapti vietiniu neigiantys žmonės teigia: *yra vietiniai, kurie čia gimę ir auge, ir yra atvažiavusieji. Jeigu žmogus atvažiavo iš kitur, tai jis przyjiezdzį (papr. atvažiavusysis) ir viskas* (V57, Dailidės). Šie žmonės laikosi nuomonės, kad net ilgą laiką pragyvenęs Šalčininkų rajone, ėmęs suprasti jame vartojamas kalbas žmogus vis vien yra atvažiavusysis, ir šito pakeisti yra neįmanoma: *žmogus gal ir pramoksta čia pas mus vartojamas kalbas, apsiveda su vietiniu žmogumi, bet vietiniai juk žino, kad jis yra atvažiavęs. Jeigu esi nevietinis, tai nevietinis, ir nieko čia nepakeisi* (M37, Poškony).

Pripažįstantieji galimybę tapti vietiniu teigia, kad jeigu atvažiavusysis, gyvendamas Šalčininkų rajone, ima suprasti ar net pats išmoksta jame vartojamas kalbas, ima suprasti šio krašto daugiakultūriškumą, dalis vietinių žmonių gali nustoti laikyti jį atvažiavusiuoju. Tai iliustruoja tokie vietinių Šalčininkų rajono žmonių pasisakymai:

<...> (vietos žmonės – V. V.) priima atvažiavusius, naujai atvažiavusius, o po keliolikos ar keliasdešimt metų jau visi laikomi vietiniais, svarbu, kad pritaipytų prie vietinių žmonių (M59, Jančiūnai).

Reikia, kad prisigyventų, daug metų pragyventų, pamiltų šitą žemę, šitą kraštą, tada jis jau yra vietinis, savas (V63, Kalesninkai).

Pažymėtina, kad netgi tas pats žmogus vienu vietinių akyse gali būti laikomas atvažiavusiuoju, o kitų – vietiniu. Vyresnės kartos vietiniai žmonės, prisimenantys, kas iš jų pažįstamų yra atvažiavusieji, juos tokiais ir laiko. O jaunesnių žmonių, kuriems gimus atvažiavusieji jau gyveno jų bendruomenėje (kaime, miestelyje), šie gali būti laikomi vietiniais. Tai puikiai iliustruoja toks pašnekovės pasisakymas:

<...> čia labiau seni žmonės taip sako, vietinis – nevietinis. O jaunimui dabar nesvarbu, nes jie ir nežino, kuris čia vietinis, o kuris – ne, nes kai jie gimė, visi jo pažįstami žmonės čia jau gyveno, o vyresni tai žino, kuris vietinis, o kuris atvažiavęs (M57, Šalčininkai).

Kad šis pasidalijimas buvo ir yra aktualesnis vyresniems žmonėms, o jaunimui jis nebe toks svarbus, patvirtina ir kiti pašnekovai, teigdami: *seniau žmonės labiau žiūrėjo, ar tu vietinis, ar ne, o dabar mažiau svarbu* (M62, Dieveniškės). *Kad ir atvažiavęs, jei čia prisirašo, gyvena ir būna, vadinasi, jis vietinis* (V37, Ureliai).

Pateikti žmonių pasisakymai aiškiai parodo, kaip žmonių turimos istorinės patirtys struktūruoja jų pasidalijimą į tris kartas, kurių skirtį lemia santykis su identiteto ribos tarp vietinių ir atvažiavusiųjų pajauta.

Rezultatai

Lyginant mano surinktą ir pateiktą empirinę medžiagą su straipsnio pradžioje pristatytais tyrimais, galima konstatuoti du dalykus. Pirma, mano surinkta medžiaga patvirtina daugybę anksčiau tyrimus atlikusių mokslininkų teiginių. Antra, ji rodo identiteto ribos brėžimo kaitos procesus, ypač kalbant apie jaunimą, kurio požiūriai dėl jų amžiaus nebuvo atspindėti ankstesniuose tyrimuose.

Mano tyrimo medžiaga visiškai patvirtina kitų tyrėjų (pavyzdžiui, Daukšas 2008; Korzeniewska 2013; Marcinkevičius 2016) teiginius apie egzistuojančią identiteto ribą, kurią jaučia Šalčininkų rajono gyventojai. Iš vyriausios kartos pašnekovų gauta medžiaga gerai sutampa su Beata's Czech ir Anna's Wróblewskos, kurios savo tyrimą atliko Kalesninkuose ir Dieveniškėse, t. y. iš dalies tose pačiose vietovėse, kuriose vykdytas ir mano tyrimas, teiginiais. Jos teigia, kad „šiame krašte labai svarbus padalijimas į tuteišius ir netuteišius. Papročiai nėra skirstomi į vienos ar kitos tautos, o tik į senus ir naujus“ (Czech and Wróblewska 1993; 78). Šis teiginys sutampa su dviem mano pateiktais teiginiais: 1) žmonių skirstymas į vietinius ir nevietinius nesisieja su etniniu identitetu, o skirstymas į vietinius ir nevietinius gali vykti tos pačios etninės grupės viduje (pavyzdžiui, į vietinius baltarusius ir atvažiavusius baltarusius) ir 2) riba tarp vietinių ir nevietinių yra brėžiama pagal kasdienybės praktikas. Yra tik toks nedidelis skirtumas, kad mano pašnekovai tai įvardijo „vietos kultūros supratimu“, o minėtos tyrėjos tai vadina „papročių laikymusi“. Taigi tyrėjos užfiksavo vieną savybę, pagal kurią buvo brėžiama identiteto riba. Mano tyrimas atskleidė dar keturias papildomas savybes.

Mano kalbinti vyriausios kartos žmonės demonstruoja vietininkišką identitetą, kuris yra toks pat, kokį užfiksavo ir kiti šio regiono tyrinėtojai XX a. paskutiniame dešimtmetyje. Didesnių požiūrio į vietininkišką identitetą skirtumų pradeda matyti analizuojant jaunų žmonių naratyvus. Šie žmonės nepateko į prieš keliasdešimt ar keliolika metų darytus tyrimus, nes dar buvo kūdikiai ar vaikai. Tačiau būtent jie, užaugę nepriklausomoje Lietuvoje, jau turi visiškai kitokį požiūrį į vietininkišką identitetą ir ribos brėžimą tarp vietinių ir nevietinių. Anksčiau tyrimus atlikę mokslininkai kalba apie žmones, kurie identifikuoja save vietiniais, suvokia savo skirtingumą nuo atvažiavusiųjų ir tiems žmonėms toks skirstymasis atrodo natūralus, savaime suprantamas dalykas. Jie čia nemato nieko neigiamo. Mano tyrimo metu užfiksuotos jaunų žmonių mintys rodo gana kritišką santykį su vietininkišku identitetu ir skirstymą į vietinius ir nevietinius. Jaunimas demonstruoja aiškų norą atsiriboti nuo tokios tapatinimosi struktūros, apie tai nekalbama anksčiau publikuotuose tekstuose. Su šiuo atsiribojimu atsiskleidžia ir jaunų žmonių akcentuojamas pilietinis identitetas, kuris neretai suprantamas kaip pakaitalas vietininkiškam identitetui.

Nors XX a. paskutinio dešimtmečio pradžioje atlikusi tyrimą Korzeniewska pastebėjo, kad daliai žmonių svarbiausias yra pilietinis identitetas (Korzeniewska 2013; 177), iš viso jos straipsnio susidaro įspūdis, jog tai yra labai nedidelis žmonių skaičius. Beje, iš autorės pateiktamų citatų matyti, kad pilietinis identitetas svarbiausias yra jauniems žmonėms (20–30 metų). Tačiau autorė drąsiai teigia, kad vietininkiškas identitetas – dažniausia identifikavimosi forma (Korzeniewska 2013; 154).

2005 m. savo tyrimą Šalčininkų rajone atlikęs Daukšas pateikia lauko tyrimų medžiagą, kuri rodo, jog daliai žmonių svarbiausias yra etnis, o daliai – pilietinis identitetas (Daukšas 2008; 63–64). Tačiau autorius tuojau pat pripažįsta, kad „tapatumo samprata, kuri orientuota į Lietuvos valstybę, tarp Lietuvos lenkų nėra dažna“ (Daukšas 2008; 64). Vadinas, praėjus keliolikai metų nuo Korzeniewskos tyrimų situacija buvo mažai pasikeitusi ir Daukšas fiksavo, jog pilietinis identitetas yra mažai paplitęs. Tiesa, Daukšas nedetalizavo, kokio amžiaus žmonėms svarbiausias buvo etnis ar pilietinis identitetas.

Mano atliktas tyrimas rodo, kad daugeliui mano kalbintų jaunuolių pilietinis identitetas yra svarbus. Jo svarbą pabrėžė daugiau nei du trečdaliai kalbintų jaunų žmonių. Atlikęs tyrimą jokiū būdu negalėčiau daryti tokios išvados, kurią prieina Korzeniewska. Šio tyrimo duomenys rodo aiškų turimo identiteto ryšį su žmonių amžiumi: vyriausiems kalbintiems žmonėms svarbiausias yra vietininkiškas identitetas ir jie aiškiausiai jaučia skirtį tarp vietinių ir atvažiavusiųjų; sovietmečiu augusiems žmonėms ši riba (kaip ir pats vietininkiškas identitetas) yra mažiau aktuali; o jaunimui tiek vietininkiškas identitetas, tiek jo pagrindu brėžiama skirtis nuo atvažiavusiųjų yra nesvarbūs.

Būtina pabrėžti, kad mano atliktas tyrimas buvo kokybinis, o ne kiekybinis. Minėti Daukšo bei Korzeniewskos tyrimai taip pat buvo kokybiniai. Tad lyginant šių tyrimų rezultatus negalima daryti tokių užtikrintų apibendrinimų, kokius būtų galima padaryti atlikus kiekybinį tyrimą ir palyginus jį su anksčiau atliktais kiekybiniais tyrimais. Tiksliausia būtų kalbėti apie sąmoningesnes ir aiškesnes pilietinio identiteto artikuliacijos tendencijas, ypač tarp jaunimo.

Minėtame Korzeniewskos tekste nieko nerašoma apie neigiamą vietininkiško identiteto vertinimą ir norą nuo jo atsiriboti. Mano kalbinti jaunuoliai labai aiškiai demonstruoja kritišką santykį. Skirtingoms kartoms laikantis tokio skirtingo požiūrio, natūraliai bėgant laikui Šalčininkų rajone mažėja vietiniais save laikančių žmonių skaičius ir didėja skaičius žmonių, kuriems svarbiausias yra pilietinis identitetas. Silpnėjant vietininkiškam identitetui atitinkamai silpnėja ribos tarp vietinių ir nevietinių pajautimas, nes jaunimui ji nebėra aktuali. Kaip rodo pateiktos citatos, jaunimas išvyksta iš Šalčininkų rajono mokytis į kitose Lietuvos vietose esančius universitetus, vaikinai gali būti pašaukti atlikti karo tarnybą kitose Lietuvos vietovėse. Ši nauja aplinka skatina žmogų pabrėžti savo pilietinį identitetą.

Tyrimo metu surinkta medžiaga papildoma istorikų turimas žinias. Istorikė Stravinskienė teigia, kad pokariu į Pietryčių Lietuvą atvykę žmonės darbovietėse neretai buvo paskiriami į vadovaujamas pozicijas, žemino vietinius gyventojus ir konfliktavo su jais (Stravinskienė 2012; 130). Mano surinkta medžiaga rodo, kokia buvo vietinių žmonių reakcija – toks atvažiavusiųjų elgesys sustiprino vietos gyventojų simbolinį skirstymą į vietinius ir atvažiavusiuosius. Žmonės pabrėžė, kad atvažiavusiais nebuvo pasitikima, jie laikyti svetimais. Pagalbos, savitarpio supratimo buvo tikimasi tik iš vietinių žmonių.

Remiantis empirinėje dalyje pateikta lauko tyrimų medžiaga buvo išskirtos penkios savybės, pagal kurias yra brėžiama riba tarp vietinių ir atvažiavusiųjų. Ligšioliniai tyrėjai teisingai įvardija ribos egzistavimą, kartais paminėdami, jog skirtis yra daroma remiantis kalba (žr. Daukšas 2008; 64) arba papročiais (žr. Czech and Wróblewska 1993). Tačiau šie paminėjimai buvo gana fragmentiški, kiekvienas autorius geriausiu atveju išskirdavo vieną ar dvi savybes ir jomis remdamasis konstatuodavo ribos egzistavimą. Mano pateikta medžiaga apima ligi šiol įvairiuose tekstuose įvardytas savybes, pagal kurias yra brėžiama riba, ir jas papildoma.

Pateikta medžiaga rodo, kad bėgant laikui ir vykstant kartų kaitai Šalčininkų rajone vyksta svarbūs identifikavimosi kaitos procesai. Šie procesai keis tiek vietos žmonių identiteto praktikas, tiek vers naujai permąstyti etninių santykių dinamiką šiame regione.

Išvados

1. Vietiniais save identifikuojančių Šalčininkų rajono žmonių manymu, identiteto riba tarp vietinių ir atvažiavusiųjų susiformavo dėl dažnos šios teritorijos valstybinės priklausomybės kaitos XX a., kai tam tikrais laikotarpiais teritorija priklausė Rusijos imperijai, Lenkijos ir Lietuvos respublikoms. Tai sukūrė netikrumo jausmą, kurio sąlygomis turėjo gyventi vietiniai žmonės. Karinių konfliktų metu žmonės galėjo nukentėti dėl savo etninio identiteto. Todėl daugelis čia gyvenusių žmonių ėmė įvardyti save vietiniais. Jų manymu, toks identifikavimasis buvo saugiausias neramiais laikais ir sumažindavo tikimybę būti persekiojamiems bei nukentėti dėl turimo identiteto. Vietininkiškas identitetas buvo priimtinas visoms valstybėms, į kurių sudėtį patekdavo dabartinio Šalčininkų rajono teritorijos.

Ribos brėžimą lėmė vietinių žmonių nepasitikėjimas atvažiavusiais. Pastarieji dažnai blogai elgėsi su vietiniais, juos žemindavo, naudojosi savo privilegijuota padėtimi. Vietiniai

nesitikėjo savitarpio pagalbos iš atvažiavusiųjų. Šie žmonės nesuprato vietos kultūros, nemokėjo rajone vartojamų kalbų, o užklupus sunkumams, neretai išvažiuodavo atgal, iš kur buvo atvykę.

Istorinės patirtys nulėmė, kad trys kartos turi skirtingą santykį su riba, brėžiama tarp vietinių ir atvažiavusiųjų. 1) Vyriausios kartos (Antrojo pasaulio karo ir pokario laikus prisimenantys žmonės) aiškiausiai suvokia ribą tarp vietinių ir atvažiavusiųjų. Jiems būdingas solidarumo su kitais vietiniais žmonėmis jausmas ir nepasitikėjimas atvažiavusiaisiais. 2) Sovietmečiu užaugusi karta iš savo tėvų iš dalies perėmė žmonių skirstymą į vietinius ir atvažiavusiuosius, nors šios kartos žmonėms, sovietmečiu nepatyrusiems didelių istorinių sukrėtimų, šis skirstymas yra mažiau aktualus. Nemaža dalis jų buvo pokariu atvykusiųjų vaikai, kurie tapo suaugusiais praeito amžiaus aštuntame dešimtmetyje. 3) Nepriklausomoje Lietuvoje augęs jaunimas neigiamai vertina žmonių skirstymą į vietinius ir atvažiavusiuosius. Tokį skirstymą jis laiko atgyvena ir stengiasi nuo jo atsiriboti.

2. Vietiniais save laikantys žmonės sau apibūdinti vartoja pasakymus *vietinis*, *tutejszy* (lenk. *vietinis*), *starożil* (papr. *senbuvis*), *miejscowy* (lenk. *vietinis*), *местный человек* (rus. *vietinis žmogus*). Šie terminai yra suvokiami kaip sinonimai. Vietinis žmogus yra atskiriamas nuo atvažiavusiųjų pagal penkias savybes:

- 1) Yra gimęs ir visą gyvenimą pragyvenęs Šalčininkų rajone.
- 2) Turi galias šaknis rajone.
- 3) Turi materialinių vertybių, „įrodančių“ žmogaus vietinę kilmę.
- 4) Supranta vietos kultūrą.
- 5) Moka Šalčininkų rajone vartojamas kalbas.

Atvažiavusieji Šalčininkų rajono žmonės įvardijami *priezdžy* (papr. *atvažiavusysis*) arba *zajiechavszy* (papr. *užvažiuavusysis*), arba sakoma lietuviškai *atvažiuavusysis*. Skirtis nuo vietinių yra brėžiama pagal penkias šiems žmonėms priskiriamas savybes. Atvažiuavusysis:

- 1) Nėra gimęs Šalčininkų rajone.
- 2) Neturi gilių šaknų rajone.
- 3) Neturi materialinių vertybių, „įrodančių“ žmogaus vietinę kilmę.
- 4) Nesupranta vietos kultūros.
- 5) Nemoka Šalčininkų rajone vartojamų kalbų.

Ši skirtis formuojama remiantis binarine opozicija, vieniems žmonėms priskiriant vienokias savybes, o kitiems – kitokias. Tačiau ji palaipsniui nyksta. Keičiantis kartoms lieka vis mažiau žmonių, kurie prisimena neramius XX a. pirmos pusės laikus, kai dažnai prasiverždavo smurtas. Šiandieninėje visuomenėje vietininkiškas identitetas ir identiteto riba, brėžiama tarp vietinių ir atvažiavusiųjų, turi vis mažiau prasmės ir yra palaipsniui apleidžiami.

Literatūra

- Bardach, Juliusz. 1988. *O dawnej i niedawnej Litwie*. Poznań: Wydawnictwo Nauk Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Barth, Fredrik. 1969. „Introduction“ in Fredrik Barth (ed.) *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organisation of Culture Difference*. Boston: Little, Brown and Company: 9–38.
- Bruner, Jerome. 2001. „Self-making and world-making“ in Jens Brockmeier and Donald Carbaugh (eds.) *Narrative and Identity: Studies in Autobiography, Self and Culture*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company: 25–37.
- Castells, Manuel. 2006. *Tapatybės galia*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
- Czech, Beata; Wróblewska, Anna. 1993. „Różnice w obrzędach i zwyczajach Białorusinów, Polaków i Litwinów na wschodniej Litwie“, *Polska sztuka ludowa – Konteksty* 3–4: 76–84.
- Čiubrinskas, Vytis. 2011. „Identitetas ir identiteto politika: antropologinės dimensijos tiriant nacionalinę ir transnacionalinę sąsaitą“ kn. Vytis Čiubrinskas (sud.) *Lietuviškasis identitetas šiuolaikinės emigracijos kontekstuose*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas: 13–28.
- Daukšas, Darius. 2008. „Pase įrašytoji tapatybė: Šalčininkų lenkų etninio / nacionalinio tapatumo trajektorijos“, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 8 (17): 53–68.
- Daukšas, Darius. 2010. *Transnacionalizmo iššūkiai pilietybei ir etniškumui šiuolaikinėje Lietuvoje: Lietuvos tautinių mažumų ir Lietuvos migracijos atvejai. Daktaro disertacija*. Kaunas: VDU.
- Daukšas, Darius. 2013. „Etninio ir nacionalinio identiteto raiška ribinėse zonose: antropologinė perspektyva“, *Filosofija. Sociologija* 4: 179–186.
- Frėjutė-Rakauskienė, Monika; Šliavaite, Kristina. 2012. „Rusai, lenkai, baltarusiai Lietuvoje: lokalaus, regioninio ir europinio identitetų sąsajos“, *Etniškumo studijos* 1–2: 126–144.
- Friedman, Jonathan. 1992. „The Past in the Future: History and the Politics of Identity“, *American Anthropologist* 94 (4): 837–859. <https://doi.org/10.1525/aa.1992.94.4.02a00040>
- Greimas, Algirdas Julius; Žukas, Saulius. 1993. *Lietuva Pabaltijy: istorijos ir kultūros bruožai*. Vilnius: Baltos lankos.
- Halemba, Agnieszka. 1993. „Katolicyzm Litwinów w oczach Polaków na Wileńszczyźnie“, *Polska sztuka ludowa – Konteksty* 3–4: 69–75.
- Jaworska, Dorota. 2012. *Tożsamość narodowa na pograniczu. Poczucie tożsamości narodowej w narracjach uczniów, rodziców i nauczycieli polskich szkół na Litwie*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Kirwiel, Eleonora. 2011. *Kresy północno-wschodnie Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1918–1939: oblicze polityczne*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Korzeniewska, Katarzyna. 2013. „Vietinis“ (tutejszy), lenkas, katalikas: Pietryčių Lietuvos gyventojų religinė-etninė tapatybė (tyrimas Dieveniškėse, Kernavėje ir Turgeliuose)“, *Etniškumo studijos* 2: 149–179.
- Kurcz, Zbigniew. 2005. *Mniejszość polska na Wileńszczyźnie: studium socjologiczne*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Marcinkevičius, Andrius. 2016. „Pratarmė“ kn. Monika Frėjutė-Rakauskienė, Kristina Šliavaite, Irena Šutinienė, Andrius Marcinkevičius. *Etniškumas ir identitetai Pietryčių Lietuvoje: raiška, veiksniai ir kontekstai*. Vilnius: LSTC: 7–8.
- Lamont, Michèle; Molnár, Virág. 2002. „The Study of Boundaries in the Social Sciences“, *Annual Review of Sociology* 28: 167–195. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.28.110601.141107>
- Plasseraud, Yves. 2006. *Mažumos. Tautinių ir etninių mažumų studijų įvadas*. Vilnius: Apostrofa.
- Sandelowski, Margarete. 1991. „Telling Stories: Narrative Approaches in Qualitative Research“, *Image: The Journal of Nursing Scholarship* 23 (3): 161–166. <https://doi.org/10.1111/j.1547-5069.1991.tb00662.x>

- Schröder, Ingo W. 2011. „Collective Identification Processes: Looking at Identity through Gramsci and Bourdieu“ kn. Vytis Čiubrinskas (sud.) *Lietuviškasis identitetas šiuolaikinės emigracijos kontekstuose*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla: 29–40.
- Smith, Sidonie; Watson, Julia. 2010. „Life Narrative: Definitions and Distinctions“ in Sidonie Smith and Julia Watson. *Reading Autobiography: A Guide for Interpreting Life Narratives. Second Edition*. Minneapolis: University of Minnesota Press. <https://doi.org/10.5749/minnesota/9780816669851.001.0001>
- Stravinskienė, Vitalija. 2011. *Tarp gimtinės ir Tėvynės: Lietuvos SSR gyventojų repatriacija į Lenkiją (1944–1947, 1955–1959 m.)*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.
- Stravinskienė, Vitalija. 2012. „Rytų ir Pietryčių Lietuvos gyventojų lenkų ir rusų santykiai: 1944–1964 metai“, *Lietuvos istorijos metraštis* 2: 125–138.
- Šutinienė, Irena. 2015. „Tautos istorijos pasakojimo raiška daugiakultūroje aplinkoje: Pietryčių Lietuvos lenkų etninės grupės atvejis“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 2: 85–105. <https://doi.org/10.15388/socmintvei.2015.2.9866>
- Žilinskienė, Laimutė; Kraniauskienė, Sigita; Šutinienė, Irena. 2016. *Gimę socializme: pirmoji sovietmečio karta*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.